

2. Опорний конспект з курсу «Цивільне процесуальне право України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebk.net.ua/Book/Konspekt/CPPU/008.htm>
3. Цивільний процес України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1212012446366/pravo/rechovi_dokazi
4. Гетманцев М.О. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство – 2013. – № 644. – С 88-91.
5. Тертишник В.М. Докази і доказування в радянському кримінальному процесі. – Харків, 1992. – 340 с.
6. Решетнікова І.В. Доказательственное право Англии та США Екатеринбург, 1997. – 227 с.

Далекорей А.М.

Ужгородский национальный университет

ВЕЩЕВЫЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

Доказательства и доказывание в гражданском судопроизводстве является неотъемлемой частью и процессуальным средством познания в деле, ее правильного решения. Исследуются вопросы связанных с вещественными доказательствами, дается характеристика особенностей прямых и побочных, первобытных и производных вещественных доказательств, их взаимосвязь. Обосновывается практическое значение разделения вещественных доказательств на отдельные виды.

Ключевые слова: доказательство, средство доказывания, вещественные доказательства, прямые и побочные вещественные доказательства, первоначальные и производные вещественные доказательства.

Dalekorey A.M.

Uzhhorod National University

EVIDENCE IN CIVIL PROCEEDINGS

Summary

Evidence and proof in civil proceedings are an integral part of arms and knowledge of the case, its proper resolution. The problems associated with physical evidence, describes the features directly and indirectly, primitive and derived physical evidence of their relationship. Grounded practical importance of separation of physical evidence in some species.

Keywords: proof, means of proof, evidence, direct and indirect evidence, primitive and derivative evidence.

УДК 340.15(477)«192»:322

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СОВІСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

Євстіфєєв М.І.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

У статті розглянута правова політика Української СРР в питаннях релігії часів першого п'ятиріччя після встановлення радянської влади. Із залученням відповідного нормативного матеріалу проаналізовано інтерпретацію поняття свободи совісті та правовий статус релігійних організацій в Україні означеного періоду. Зроблено спробу простежити загальні тенденції правового регулювання державно-церковних відносин та співвіднести офіційно декларовані принципи у цій царині із дійсними намірами більшовицького уряду.

Ключові слова: свобода совісті, релігійні організації, державно-церковні відносини, Україна періоду становлення радянської влади.

Постановка проблеми. Питання релігії та церкви було одним із найскладніших питань, що постали перед більшовицьким урядом в період становлення радянської державності на теренах колишньої Російської імперії. По суті, склалася парадоксальна ситуація: в умовах монополізації влади РКП(б)–ВКП(б) та фактичного злиття держави і партії складним, якщо не нездійсненним, виявилось втілення в життя тези Леніна щодо того, що «релігія [має бути] приватною справою по відношенню до держави, але ми ніяк не можемо вважати ре-

лігію приватною справою по відношенню до нашої власної партії» [7, т. 12, с. 143]. В цій ситуації положення партійної програми 1919 р., за яким «партія прагне до повного руйнування зв'язку між експлуататорськими класами та організацією релігійної пропаганди, сприяючи фактичному звільненню мас трудящих від релігійних забобів» [2, с. 402], очевидно, не могло не позначитися на реальному здійсненні принципів свободи совісті та окремішності держави й церкви, проголошених законодавством новопосталих соціалістичних республік, в тому чис-

лі й Української СРР¹. Своєрідність конкретно-історичної ситуації зумовлює доцільність дослідження означеного питання з історико-правової точки зору. Більш того, критичне наукове осмислення досвіду першої у вітчизняній державно-правовій практиці спроби секуляризувати державу матиме цінність і для поточних процесів право- та державотворення, особливо в контексті пошуку ефективних моделей реалізації проголошеного в сучасній Україні принципу свободи совісті та віросповідань.

Аналіз стану дослідження проблеми. Питання правового регулювання державно-церковних відносин в Українській СРР за останні роки на ґрунтовному рівні розглядалося лише у дисертаційному дослідженні Лаврик Г. В. Більшість дослідників переважно вдаються до аналізу конкретних аспектів здійснення церковно-релігійної політики в УСРР в розрізі окремих релігій (Бойко О. В., Грушова Т. В., Демидович Л. С., Киридон А. М., Рубльова Н. С., Силантьєв В. І., Сітарчук І. А.), не торкаючись безпосередньо, або розглядаючи лише побіжно питання правового регулювання відповідних відносин, що зумовлює потребу в подальших дослідженнях та науковому осмисленні цієї проблеми.

Отже, метою статті є аналіз основних нормативно-правових джерел Радянської України початку 20-х рр. з питань церковно-релігійної політики та встановлення загальних тенденцій у правовому регулюванні цієї сфери суспільних відносин в означений період.

Виклад основного матеріалу. Основоположні принципи державної політики Радянської України щодо церкви та релігії були зафіксовані в одному із перших документів Тимчасового Робітничо-Селянського Уряду України – Декреті «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» від 19 січня 1919 р. [13, ст. 37]. Цей документ містив положення, які передбачали оголошення церкви відокремленою від держави та усунення її від виконання будь-яких публічних функцій, зокрема ведення обліку актів громадського стану (пп. 1, 4, 8), визнання свободи сповідувати будь-яку релігію чи не сповідувати жодної, а також права вільно відправляти релігійні обряди (пп. 3, 5), скасування релігійної присяги (п. 7), відокремлення церкви від школи – і, відповідно, припинення вивчення віровчень у загальноосвітніх навчальних закладах всіх форм власності (п. 9), урівняння релігійних організацій в статусі із іншими «приватними товариствами та союзами» (п. 10), а також встановлення заборони на володіння майном безпосередньо церквою із націоналізацією усієї належної їй власності та можливість подальшої її передачі у безкоштовне користування релігійних товариств (пп. 12, 13). На виконання норм пункту 9 Декрету в лютому 1919 р. було видано постанову Наркомату освіти «Про релігійні обряди та викладання закону Божого в Радянській Українській школі» якою було зобов'язано місцеві органи управління освітою припинити відправлення обрядів та здійснення духовної освіти в школах [13, ст. 69]. Аналогічна ж постанова була

видана у квітні 1919 р. щодо «вищих шкіл» – тобто університетів [13, ст. 422]. Варто відзначити й Декрет РНК «Про громадянський шлюб та ведення книг актів громадянського стану», яким були врегульовані окремі питання, пов'язані із переходом від церковного до громадянського шлюбу (добровільність церковної церемонії укладання шлюбу, чинність шлюбів, укладених до введення цивільної процедури тощо) [13, ст. 144].

Пояснення саме таких заходів у сфері правового регулювання державно-церковних відносин можливе, якщо взяти до уваги стан справ у диаді «державна – церква» в Російській імперії. Звернімося, наприклад, до Основних Державних Законів 1906 р. [12, т. 1]. Аналіз норм цього конституційного акта прямо вказує на те, що в Російській імперії існувала державна релігія, «первенствующая и господствующая»² (ст. 62) – християнство східного обряду (православ'я). Про особливу роль, яка надавалася православ'ю у Російській державі, свідчать норми, що стосуються статусу імператора, наприклад, ст. 64, за якою він «яко Християнській Государь, есть верховный защитникъ и хранитель догматовъ господствующей вѣры», або ст.ст. 57, 58, що встановлюють порядок коронації та миропомазання імператора – здійснюваних «по чину Православной Греко-Российской Церкви», у Московському Успенському Соборі, та які супроводжувалися, «по обычаю древнихъ Християнскихъ Государей и Боговѣданныхъ Его предковъ», виголошенням імператором символу віри та молитвою. Не менш промовистим є й формулювання всенародної присяги на вірність монархові (додаток V до Основних Законів), яка, хоч кожен і мав присягати «за своєю вірою та законом» (ст. 56), все ж містила алюзії на процедуру церковного християнського обряду: складання її на Євангелії, цілування хреста, прикінцеве формулювання «*мнѣ Господь Богъ душевно и тѣлесно да поможетъ*». Власне, навіть свобода віросповідання, сформульована у ст. 81 Основних Законів, трактувалася вельми специфічно: ст. 67 Законів, гарантуючи цю свободу «не токмо Християнамъ иносѣланскимъ исповѣданій, но и Евреямъ, Магометанамъ и язычникамъ», все ж безапеляційно твердила: «*да всѣ народы, въ Россіи пребывающіе, славятъ Бога Всемогущаго разными языки по закону и исповѣданію праотцевъ своихъ*».

Огляд навіть основних норм тогочасного конституційного законодавства дає підстави вважати цілком справедливими висновки радянських дослідників про тісне злиття релігії і права у Російській імперії [4, с. 41]. Лише підтверджують їх, наприклад, положення кримінального законодавства (характерним є розділ 2 «О преступленьяхъ противъ вѣры и о нарушеніи ограждающихъ оную постановлений» Уложения про покарання 1845 р. [17, с. 62-97]), цивільного законодавства (скажімо, лєвова доля положень розділу 1 Зводу законів цивільних 1900 р. була присвячена регулюванню особливостей укладення шлюбів в залежності від конфесійної приналежності наречених, а сама процедура укладання шлюбу здійснювалася церквою [див.: 12, т. 10, с. 2-11]), законодавства про освіту (яскраво ілюструє політику у церковно-шкільних справах імператорський указ від 16 листопада 1811 р., яким «*навсегда постановлено было кореннымъ и неизмѣняемымъ правиломъ во всѣхъ учебныхъ заведеніяхъ ... не изъемля изъ того и состояція подъ управленіемъ иностраннаго Духовенства, ... обучать юношество закону Божию*» [11, с. 902]) тощо.

Очевидно, що прийшовши до влади на теренах колишньої Російської імперії, більшовики по-

¹ Показовим є те, що вже десять років по тому організацію антирелігійної пропаганди у республіках Радянського Союзу розуміли саме як завдання держави. Наведемо лише один приклад: вчений-адміністративіст Євтихій О. Ф. у 1928 р. вів мову про те, що «роблячи... поступки недосвідомим верствам населення в прихильності його до релігії, Радянські Республіки у згоді з основними поглядами К. Маркса на релігію, як на «отруту» для народу, не можуть виявляти байдужості до релігійних забобонів» [3, с. 180]. Подібні думки знаходимо і в інших роботах того часу.

² Тут і далі цитати із джерел англійською, дореволюційною російською та українською мовами подано із збереженням оригінальної орфографії. Цитати з пізніших російськомовних джерел українською мовою подаються в перекладі автора.

ставили собі за мету якомога далі дистанціювати церкву від держави – в рамках буржуазно-демократичного етапу революції, основним завданням якого ставилося «повалити залишки середньовіччя, знести їх до кінця» [7, т. 44, с. 144]. Завдання це було поставлено в той час, коли Росія насправді за багатьма показниками суспільного розвитку далеко відставала від країн Заходу, зокрема і в питанні ставлення до релігії. Так, згадані вище положення російського законодавства лишалися чинними і на початок ХХ ст., в той час як західна політико-правова думка ще декілька століть тому дійшла висновку щодо необхідності секуляризації держави і визнання за громадянами свободи совісті (наприклад, в 1685 р. Дж. Локк писав, що «все право та всі повноваження державної влади визначаються й обмежуються турботою про підтримку і примноження лише [цивільних] благ і ні в якому разі не мають і не можуть розповсюджуватися на порятунок душі» [8, с. 94–95]). Після хвилі буржуазно-демократичних революцій кінця XVIII – XIX ст. розроблена на теоретико-доктринальному рівні ідея свободи совісті та окремішності держави і церкви була втілена на практиці, і на початок ХХ ст. вона фактично визнавалася у більшості країн Європи як один з основоположних принципів відносин між державою та суспільством.

Видається, що в цьому контексті декларування держави відокремленою від церкви видавалося цілком ліберальним заходом. В продовження вектору січневого декрету ця політика знайшла відображення і в першій Конституції Радянської України, прийнятій у березні 1919 р. III Всеукраїнським з'їздом Рад. Прикметно, що в розділі III цієї Конституції «Декларація прав та обов'язків трудящого та експлуатованого народу України» відповідні положення містяться першими у «каталозі прав». Ст. 23 Конституції безпосередньо стосувалася релігії, та встановлювала, що з метою «забезпечення за трудящими дійсної свободи совісті» та «запобігання можливості використовувати релігію та церкву в інтересах збереження класового устрою» проголошується розділення держави та церкви, а за всіма громадянами визнається право «пропаганди релігійних учень, що не переслідують жодних соціальних та політичних цілей, а також антирелігійних учень, які за своїм духом не протирічать комуністичному світогляду» [5, с. 230]. Пунктом «г» ст. 21 Конституції передбачалося, крім цього, позбавлення виборчого права монахів та духовних служителів церков і релігійних культів. Втім, чи можемо ми розглядати ці положення як такі, що забезпечують «дійсну» свободу совісті, як декларувалося в Конституції? Тут варто розглянути низку моментів.

Так, одразу звертають на себе увагу норми щодо позбавлення певних категорій населення, в тому числі представників духовенства, виборчих прав. Причини появи таких норм в умовах проголошення «диктатури пролетаріату» над капіталістами та буржуазією цілком зрозумілі: перед новим урядом стояло завдання не допустити реакційні елементи до влади, а духовенство виступало одним із носіїв «старих порядків», будучи, по суті, тим передавальним пасом, що забезпечував соціальну опору само-

державства в широких верствах населення³. Логіку більшовиків зрозуміти тут не складно; але постає питання: чи в таких умовах дійсно можна говорити про реальне забезпечення свободи віросповідань, коли духовні провідники були поставлені під оголошений «диктат» пролетарів та селян – по суті тих, хто складав найбільшу частку пастви панівної тоді православної церкви? Хоча, звичайно, можна вести мову про революційну доцільність і вимоги воєнного часу – *a inter arma enim silent leges*, та, по суті, вже на цій стадії закладалася практика цькування більшовиками своїх ідеологічних супротивників, в тому числі шляхом їх виключення з активного політичного життя. Іронічно, але керманічам Радянської України того часу можна було сміливо закинути те, що Маркс та Енгельс у своєму «Маніфесті комуністичної партії» закидали буржуазії: «... ваше право є лише зведена в закон воля вашого класу» [9, т. 4, с. 443].

Сумнівними, за ретельного аналізу, видаються й формулювання ст. 23 Конституції 1919 р., зокрема в частині «антирелігійних учень, які за своїм духом не протирічать комуністичному світогляду». Чи не бачимо ми вже тут у зародку підґрунтя того ідеологічного мнізму, що пануватиме стосовно «комуністичного світогляду» довгі роки існування радянської держави? Конструюючи свою версію «дійсної» свободи совісті, автори Конституції свідомо пішли на перекручування змісту цього поняття. «Свобода совісті, – писав ще в 1907 р. Є. Тарнавський, – ... природно призводить до свободи думки взагалі. ... Прагнення до пізнання істини, до її проголошення та сповідання ніяким чином не може бути придушене, пригнічене чи зруйноване.» [16, с. 107–108] Втім, духом саме такого придушення і пригнічення пронизана ст. 23 Конституції, що, по суті, постулює істинним в останній інстанції «комуністичний світогляд», відмовляючи ідеологіям, що йому суперечать, навіть в можливості бути вільно пропагованими.

Не менше сумнівів викликає й формулювання щодо «релігійних учень, що не переслідують жодних соціальних та політичних цілей». Справжнім призначенням цієї норми, видається, є виключення церкви із суспільного життя. Власне релігійні вчення як такі зазвичай не ставлять перед собою соціальних та політичних цілей; втім, церква як важливий інститут суспільства не може залишатися осторонь тих процесів, що відбуваються в ньому. Окрім положень, що спрямовані на регулювання відносин в трикутнику «Бог – церква – людина», будь-яка релігія також пропонує й певний набір світоглядних, етичних та моральних орієнтацій, які в умовах нерозривного зв'язку між буттям людини та соціуму тісно вплітаються у матерію соціальних (і, в тому числі, політичних) орієнтацій як окремого індивіда, так і суспільства загалом. Це своєю чергою веде до виникнення такого феномену, як соціальна доктрина церкви. І хоча в чітко кристалізованому вигляді він проявився лише наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. (згадаймо, наприклад, «Основи соціальної концепції РПЦ» 2000 р.), заперечувати значний ідейний вплив, що його мала церква на суспільство в усі часи, досить важко. Віхою у розвитку католицької церкви, наприклад, вважається енцикліка папи Лева XIII «*Reverum novarum*» 1891 р., яка відбивала позицію Святого Престолу з «соціального питання», і, серед іншого, піддала критиці положення марксистської теорії про боротьбу класів та необхідність скасування приватної власності (чи не причина принципного небажання більшовиків допускати церкву до суспільного життя із страху – до

³ Подібну оцінку ролі церковників знаходимо у брошурі ідеолога антирелігійної політики 20-х рр. Є. Ярославського «Релігія і комунізм»: «Духовенство – оплот контрреволюції», «... церква завжди була прислужницею заможних класів та опорою експлуататорського устрою» [18, с. 46, 48]; чи, скажімо, у коментарі до Декрету 1919 р. Я. Бутова, який надає такий показовий список тих, хто «в саме голодне время жил припѣваючи и катался, как сыр в масле»: «помѣщик, міроѣд, лавочник, становой и поп (курсив в оригіналі – М. Є.)» [1, с. 3].

речі, як покаже час, небезпідставного – подальшої критики?..).

Отож, як бачимо, в Конституції УСРР 1919 р. відбулося вельми спотворене розуміння «свободи совісті», якій надавалася позитивна характеристика «дійсної», але яке, насправді, витворювало умови для подальшого ідеологічного та практичного тиску на церкву, нівелювання її ролі як важливого інституту суспільства.

Правова політика Радянської України щодо релігії та церкви відбилася і в нормах тогочасного кримінального законодавства, зокрема Кримінального кодексу УСРР 1922 р. [14, ст. 553]. В ньому варто відмітити главу III Особливої частини. Включені до її складу статті 119-125-4 встановлювали сукупно 12 складів злочину, які в основному були спрямовані на кримінально-правове забезпечення норм Декрету 1919 р. Зокрема, вводилася відповідальність за викладання віровчень у загальноосвітніх навчальних закладах (ст. 121), привласнення церковними організаціями публічних функцій та виконання ними церковних обрядів до здійснення необхідних цивільних процедур (ст.ст. 123, 123-1) тощо. В той самий час бачимо, що об'єктом кримінально-правової охорони оголошується не лише окремішність церкви та держави, а й релігійна свобода громадян, яка тут трактується ширше як у Конституції 1919 р. Так, статтями 125 та 125-1 встановлено заборону чинити супротив здійсненню релігійних обрядів, якщо вони не порушують громадського порядку та не супроводжуються посяганнями на права громадян, а так само примушувати до виконання чи присутності при таких обрядах (нагадаємо, що Конституція не містила положень щодо свободи здійснення релігійних обрядів, а лише визначала свободу пропаганди релігійних учень). Назагал, поява статей, спрямованих на захист особистих свобод громадян, видається дивною в контексті загальної задачі КК, визначеної у його ст. 5 («правовий захист держави трудящих від злочинів та від суспільно-небезпечних елементів»), та визначення злочину, наданого у ст. 6 («Злочиною визнається будь-яка суспільно-небезпечна дія чи бездіяльність, яка загрожує основам радянського устрою та правопорядку, встановленого робіничо-селянською владою...»), якщо врахувати, що останні норми тяжіли до посилення кримінально-правової охорони держави та її інтересів.

Менш ліберальним в цьому контексті є Кодекс законів про народну освіту УСРР 1922 р. [14, ст. 729], із визначеною ним метою «радянського виховання та освіти» – «створення нового покоління людей комуністичного суспільства ... з матеріалістичним світоглядом, побудованим на доконечнім розумінні законів розвитку природи й суспільства» (§ 2), який не просто визначив, що «школа відокремлюється від церкви» (§ 27), «виховання й освіта в УСРР мусить бути вільною од будь-якого релігійного впливу» (§ 28), а й містив норму про те, що «всі навчально-виховальні, наукові та політично-освітні заклади розвивають широку й планову науково-освітню та протирелігійну пропаганду»

⁴ До речі, цікаво, що упорядник цитованого нижче збірника «Відокремлення церкви від держави...» І. Сухоплюєв, наводячи правову позицію Найвищого Суду УСРР щодо церковного майна, пише: «Цив[ільна] Кас[аційна] Колегія Найвищого Суду УСРР застосувала неправильний термін: "народне" майно. Цю помилку я виправляю в тексті» [15, с. 116]. У наведеному витягу із рішення Найвищого Суду на позначення правового статусу церковного майна вжито словосполучення «державне майно». Виправлення такого роду, виконане автором ледь не як суто технічне, яскраво свідчить про тенденцію до тотальної етатизації суспільних відносин – особливо, якщо згадати, що Декрет 1919 р. у ст. 13 вів мову про оголошення церковного майна саме «народним (курсив наш – М. С.) надбанням».

(§ 31). Норми Кодексу, по суті, заклали юридичні підвалини не лише для відокремлення школи від церкви, а й для використання школи як засобу боротьби із дозволеними випадками здійснення духовної освіти, зокрема, домашньої [див.: 6], проведення за її допомогою атеїстичного курсу партії в рамках «виховання покоління каменярів нового комуністичного суспільства» (§ 3).

Значний пласт тогочасного законодавства з питань релігії стосується адміністративного забезпечення заходів із секуляризації держави. Тут привертає увагу наступний факт: у 1922 р. відділ по відділенню церкви від держави та його місцеві органи були передані із Народного комісаріату юстиції (на який покладалося «приведення в життя» Декрету 1919 р.) до відання НКВС. Очевидно, таке рішення свідчило про тенденцію до появи репресивного ухилу у стосунках із церквою. Ця ж тенденція простежується і в адміністративних актах того періоду. Із усього їх масиву насамкінець наведемо лише найбільш характерні норми, приписи та роз'яснення із деякими нашими коментарями:

• «Всі релігійні громади усіляких культів підпорядковуються загальним положенням про приватні товариства та спілки, але на відміну від останніх не користуються правами юридичної особи та не мають права власності» (ст. 10 інструкції НКВС УСРР від 10 липня 1923 р.) [10, с. 20] – ненадання релігійним організаціям прав юридичної особи прямо ставило їх у повне підпорядкування місцевим виконавчим та правоохоронним органам: скажімо, релігійна громада не могла виступати учасником справи в суді, а, отже, самостійно захищати свої права; це ж тягнуло і позбавлення діяльності громад будь-якого матеріального підґрунтя, з огляду на заборону церковної власності на майно⁴;

• «Проведення, з додержанням загальних правил, трусу або арешту в церквах або інших молитовних будинків, а так само арештів та трусу службовців культу, не може бути визнано за утіснення або обмеження волі віровизнання ... Так само і вскриття моцей не може бути визнано за утіснення або обмеження в справах віри, бо воно є викриттям вікової омани» (ст. 3, 4 інструкції НКЮ, НКВС і НКО УСРР від 10 листопада 1920 р.) [15, с. 19];

• «Релігійні громади кожне півріччя зобов'язані надавати до райвиконкомів ... списки членів, що вступили та вибули в цей період» (роз'яснення НКЮ УСРР від 28 серпня 1924 р. № 414504) [10, с. 21] – ще один прояв прагнення влади до контролю за усіма сферами суспільного життя; дальші вказівки передбачали необхідність надання досить докладних відомостей з приводу вірних, що могли бути використані з будь-якою метою: від простого залякування громадян до конкретних репресивних дій;

• «... немає жодної підстави звільняти [релігійні громади] від зобов'язання вивішувати на огорожах молитовних будівель в дні революційних свят прапори встановленого зразку» (із роз'яснень НКВС УСРР, «Бюлетень НКВД», 1925 р., № 5/20) [10, с. 65] – тут стикаємося із прикладом ідеологічного нав'язування, що, як вже з'ясувалося нами вище, іде врозріз із справжнім змістом свободи совісті;

• «Громаду можна закрити: а) за постановою округового виконкому, або НКВС у випадковій порушення статуту громади; б) в наслідок арешту частини членів громади в зв'язку з діяльністю громади; ...» (п. 12 Типового статуту релігійних громад) [15, с. 89-90] – як бачимо, широкі повноваження із обмеження прав і свобод людини нада-

валися органам виконавчої влади – хоча, вже на той час на Заході (наприклад, у США та Великій Британії) були випрацьовані концепції незалежного судового контролю за будь-якими такими обмеженнями. По суті, ці положення конституюють досить широкі дискреційні повноваження, що за умов визнання принципу «законності» (бодай і «соціалістичної») має визнаватися неприпустимим.

Висновки. Таким чином, можемо дійти висновків про досить непослідовний характер церковно-релігійної політики в Радянській Україні у початковий період діяльності більшовицької влади. Як бачимо, норми порівняно ліберального спрямування чергуються із положеннями, позначеними відвертим ідеологічно-моністичним (як у Кодексі законів про народну освіту) або репресивним (як в адміністративних обіжниках та інструкціях) ухилом. Власне, така ситуація була цілком зрозумілою: на теренах, що на них закріпилися більшовики, віра досить довгий час становила духовний та культурний оплот населення, його самобутності (варто згадати, наприклад, що саме церкви були осередками освіти, а багато представників української інтелігенції XIX ст. вийшли із шеревів священнослужителів), до певної міри навіть незважаючи на тісний взаємозв'язок держави і церкви. Саме тому остаточно поривати із релігією, ризикуючи втратити частину своєї цойно

завойованої підтримки, нова влада не наважилася. Втім, і миритися із існуванням відносно автономних осередків у суспільстві, до того ж, об'єднаних на ідейному ґрунті (що, можливо, зростив би й парость антирадянської ідеології), більшовики теж готові не були. Саме тому позірні декларації «дійсної» свободи совісті і пов'язані з ними заходи, в тому числі й в царині нормативно-правового регулювання державно-церковних відносин, були лиш «камуфляжом», під яким було зручно маскувати (допоки взагалі не відпала необхідність в такому маскуванні) істинні наміри радянської влади. Ці наміри яскраво втілювалися в заходах, що здійснювалися протягом усіх 20-х рр. Компартією формально як антирелігійна пропаганда «на рівних» із пропагандою будь-якої іншої релігії, а на справі – карально-репресивними методами як проти церков (згадаймо сумнозвісний сюжет із УАПЦ), так і окремих священнослужителів. Саме тому до кінця 20-х рр. вже чітко можемо вести мову про асиметрію між декларованими десятиком років раніше принципами та реальністю суспільного життя. Досвід тих часів має цінність і в сучасних умовах, насамперед як пересторога щодо необхідності не лише декларування відданості ліберальним цінностям та принципам, а й послідовного їх проведення в житті, чого досить часто бракує правотворцеві нашого часу.

Список літератури:

1. Буров Я. Что означает закон о свободѣ совѣсти и отдѣленіи церкви от государства? – [X]: Центропечать, 1919. – 16 с.
2. Восьмой съезд РКП(б). Март 1919 года: Протоколы. – М., 1959. – 602 с.
3. Євтихiev О. Ф. Основи радянського адміністративного права. – [X]: Державне видавництво України, 1928. – 296 с.
4. Ключков В. В. Закон и религия: От гос. религии в России к свободе совести в СССР. – М.: Политиздат, 1982. – 160 с.
5. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.
6. Лаврик Г. В. Відокремлення школи від церкви як реалізація Кодексу законів про народну освіту УСРР 1922 р. // Актуальні проблеми держави і права. – 2004. – Вип. 22. – С. 145-152.
7. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. – 5-е изд. – М.: Изд-во политической литературы, 1968.
8. Локк Дж. Сочинения: в 3-х т. / Пер. с англ. и лат.; Ред. и сост., авт. примеч. А. Л. Субботин. – Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – 668 с.
9. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М.: Гос. изд-во политической литературы, 1955.
10. Отделение церкви от государства и школы от церкви: Сборник декретов, инструкций и циркуляров УССР и СССР с раз'яснениями п/отдела культот при НКВД УССР / Сост. Ю. А. Любинский и К. Н. Гольберт; Под общ. ред. Н. А. Черлюнчакевича. – Х.: Юридическое издательство НКЮ УССР, 1926. – 128 с.
11. Полное собрание законовъ Россійской имперіи, съ 1649 года. – Т. XXXI: 1810–1811. – [СПб], 1830. – 944 с.
12. Сводъ законовъ Россійской имперіи: [в 16-ти т.] / Подъ ред. и съ примѣч. И. Д. Мордухай-Болтовского. – СПб.: Русское Книжное Товарищество «Дѣятель», 1912.
13. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. – 1919. – Отд. 1. – X., 1919.
14. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. – 1922. – Отд. 1. – X., 1922.
15. Сухоплюев І. Відокремлення церкви від держави: Збірник законоположень СРСР і УСРР, інструкцій, обіжників і пояснень Наркомвнусправ УСРР / З передм. В. А. Балицького. – Х.: Юридичне видавництво Нарком'юсту УСРР, 1929. – 166 с.
16. Тарнавский Е. Четыре свободы. – СПб: Макет, 1995. – 192 с.
17. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ. – СПб, 1845. – 898 с.
18. Ярославский Е. Против религии и церкви. – Т. III. – М.: Государственное антирелигиозное издательство, 1935. – 563 с.

Евстифеев Н.И.

Национальный университет «Киево-Могилянская академия»

К ВОПРОСУ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СВОБОДЫ СОВЕСТИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕЛИГИОЗНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В УКРАИНЕ ПЕРИОДА СТАНОВЛЕНИЯ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ

Аннотация

В статье рассмотрена правовая политика Украинской ССР по вопросам религии в первое пятилетие после установления советской власти. С привлечением соответствующего нормативного материала проанализированы интерпретация понятия свободы совести и правовой статус религиозных организаций в Украине обозначенного периода. Сделана попытка проследить общие тенденции правового регулирования государственно-церковных отношений и соотнести официально декларируемые принципы в этой сфере с действительными намерениями большевизского правительства.

Ключевые слова: свобода совести, религиозные организации, государственно-церковные отношения, Украина периода становления советской власти.

Yevstifeyev M.I.

National University of «Kyiv-Mohyla Academy»

ON THE QUESTION OF LEGAL REGULATION OF FREEDOM OF CONSCIENCE AND ACTIVITIES OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS IN UKRAINE DURING SOVIET POWER ESTABLISHMENT PERIOD

Summary

The article discusses legal policy of Ukrainian Socialistic Soviet Republic in the matters of religion during the first five years after establishment of Soviet power. On the basis of corresponding normative material consideration is given to the interpretation of the notion of 'freedom of conscience' and the legal status of religious organizations in Ukraine in the aforementioned period. An attempt is being made to reveal general tendencies of regulation of state-church relations and to correlate officially declared principles in this sphere with the genuine intentions of the Bolsheviks government.

Keywords: freedom of conscience, religious organizations, state-church relations, Ukraine during Soviet power establishment period.

УДК 347.788.4

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ТА МАЙНОВІ ПРАВА СУБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

Кочина О.С.

Науково-навчальний інститут права та соціальних технологій
Чернігівського національного технологічного університету

У статті досліджено дуалістичну природу та основні відмінності між особистими немайновими та майновими елементами авторських та суміжних прав. На основі аналізу особистих немайнових та майнових прав суб'єктів авторського права та суміжних прав сформульовані основні види їх порушень. Пропонується напрацювати єдиний підхід щодо нормативно-правового регулювання особистих немайнових та майнових прав зазначених суб'єктів та більш детально закріпити види їх порушень.

Ключові слова: авторське право, суміжні права, особисті немайнові права, майнові права, право на ім'я, право на недоторканість твору, порушення.

Постановка проблеми. У глобалізованому світі третього тисячоліття право на успіх має лише та держава, в якій людина та її права є вищою соціальною цінністю. Кожна держава має створити гідні умови для реалізації всіх інтелектуальних, культурних, творчих можливостей людини і нації. Одним із пріоритетних завдань, що стоїть перед Україною, є формування належного захисту інтелектуальної власності.

Та кількість правопорушень, яка існує в сфері права інтелектуальної власності, не може не спо-

нукати до необхідності їх детального дослідження, включаючи проблему особистих немайнових та майнових прав суб'єктів авторського права та суміжних прав, видів їх порушень та можливих шляхів їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі останнього часу знайшла особливе відображення проблема захисту авторських та суміжних прав. У сфері дослідження аспекту особистих немайнових та майнових прав слід відмітити праці таких науковців у галузі авторського